

Postawy wobec kar fizycznych i ich stosowanie w sześciu krajach Europy Środkowo-Wschodniej.

Wyniki międzynarodowego badania „The Problem of Child Abuse”¹

SZYMON WÓJCIK

Fundacja Dzieci Niczyje, Uniwersytet Warszawski

W artykule przedstawiono wyniki międzynarodowego badania dotyczącego postaw wobec kar fizycznych i ich stosowania. Przeprowadzono je metodą sondażową w sześciu krajach Europy Środkowo-Wschodniej: Polsce, Litwie, Łotwie, Ukrainie, Mołdawii i Bułgarii w reprezentatywnych, losowych próbach dorosłych w maju i czerwcu 2013 r. Jednocześnie, było to powtórzenie pomiaru z 2010 r. przy zastosowaniu tych samych narzędzi badawczych. W rezultacie, w artykule przedstawiono wyniki w porównaniu międzynarodowym, jak również z uwzględnieniem zmian w czasie. Wyniki są pogrupowane tematycznie i dotyczą przede wszystkim postaw społecznych wobec kar fizycznych i prawnego zakazu ich stosowania oraz faktycznego stosowania przez respondentów tego typu środków wychowawczych (pytania zadawane jedynie rodzicom).

SŁOWA KLUCZOWE:

KARY FIZYCZNE, WYCHOWANIE, PRZEMOC FIZYCZNA, PRZEMOC W RODZINIE, PRAWNY ZAKAZ KAR FIZYCZNYCH

Wstęp

Stosowanie kar fizycznych wobec dzieci było i jest obecne w wielu kulturach i społeczeństwach, w tym także w Polsce i innych krajach Europy Środkowo-Wschodniej. Wiele instytucji i organizacji podejmuje działania na rzecz ograniczenia stosowania tego typu kar. Praktyki te są także przedmiotem badań społecznych, które mają na celu zdiagnozowanie powszechności

stosowania kar fizycznych, jak również postaw społecznych wobec takich praktyk rodzicielskich.

Nie istnieje jedna, ogólnie przyjęta definicja kar fizycznych (w polskim piśmiennictwie określanych często jako kary cielesne), gdyż zjawisko to jest dość trudne do jednoznacznego wyodrębnienia i opisanie. Halemba i Izdebska (2009, s. 2) cytują definicję Straussa, według której „jest to

¹. Badanie sfinansowane przez OAK Fundations w ramach projektu „Childhood without abuse”.

intencjonalne użycie siły fizycznej wobec dziecka po to, aby doświadczyło bólu, ale nie zranienia ciała, i którego celem jest korekta lub kontrola jego zachowania”. Definiując kary fizyczne akcentuje się zatem aspekt celowości (użycie przemocy jest tylko środkiem do osiągnięcia celu wychowawczego), a jednocześnie to, że kary te wiążą się z założenia z zadawaniem bólu.

W praktyce, trudno jednak rozgraniczyć stosowanie kar fizycznych jako narzędzi wychowawczych od „czystego” stosowania przemocy przez rodzica, gdyż intencje jego zachowania nie zawsze są jasno określone, a często nie są nawet uświadamiane przez samego sprawcę. Być może zatem, bardziej zasadne jest postrzeganie kar fizycznych jako pewnego wymiaru stosowania przemocy fizycznej niż zupełnie odrębnego zjawiska (por. Wójcik, 2012; Wójcik, 2013).

Niezależnie zresztą od problemów definicyjnych i pojęciowych wielu ekspertów uznaje stosowanie kar fizycznych za tożsame ze stosowaniem przemocy (por. Lewandowska i Rożen, 2011). Można tu podać wiele argumentów, z których najważniejszy dotyczy tego, że stosowanie kar fizycznych wobec dzieci wypełnia cechy definicyjne przemocy – jest to działanie intencjonalne (nieprzypadkowe), które powoduje krzywdę dziecka (por. definicję przyjętą przez ONZ w badaniach przemocy wobec dzieci – Pinheiro, 2006). Przy czym ta krzywda może być określona zarówno jako faktyczny uszczerbek na zdrowiu, jak i stworzenie ryzyka takiego uszkodzenia. Bezsprzecznie, stosowanie kar fizycznych narusza także prawa dziecka (Rada Europy, 2005).

Badając omawiane zjawisko metodą sondażową, naukowcy skupiają się zazwyczaj na dwóch wymiarach problemu. Po pierwsze, interesują ich postawy wobec stosowania kar fizycznych, po drugie zaś faktyczne zachowania względem własnych dzieci. Istotne jest przy tym, że te dwa wymiary nie są powiązane w prosty sposób. Akceptacja stosowania tego typu środków wychowawczych nie musi iść w parze z ich stosowaniem i *vice versa*.

W badaniach prezentowanych w niniejszym artykule wzięto pod uwagę obydwa wymiary zjawiska, a dodatkowo także stosunek respondentów

do prawnego zakazu stosowania kar fizycznych. Ich istotną wartością jest zastosowanie jednolitej metodologii w sześciu krajach oraz w dwóch edycjach badania, co pozwala na przeprowadzenie analizy porównawczej. Omawiane zagadnienie jest bowiem w badaniach społecznych konceptualizowane na różne sposoby, a odmienne podejścia metodologiczne niejednokrotnie uniemożliwiają porównanie wyników w czasie lub między państwami.

Międzynarodowe wyniki prezentowane w artykule dotyczą sześciu państw regionu Europy Środkowo-Wschodniej: Bułgarii, Litwy, Łotwy, Mołdawii, Polski i Ukrainy. Są to państwa, które na przestrzeni ostatnich dwóch dekad przeszły nie tylko głębokie przemiany ustrojowe, ale także kulturowe i obyczajowe. Cztery z nich (Litwa, Łotwa, Mołdawia i Ukraina) były do 1991 roku republikami Związku Radzieckiego, a dwa pozostałe należały do bloku państw socjalistycznych. We wszystkich od 1989 roku zachodziły przemiany demokratyczne. W 2004 roku Litwa, Łotwa i Polska wstąpiły do Unii Europejskiej. Bułgaria dołączyła do Wspólnoty w 2007 roku, a Mołdawia i Ukraina są obecnie w procesie integracji europejskiej.

Wspomnianym przemianom obyczajowym, towarzyszyło podniesienie pomijanego często wcześniej problemu przemocy wobec dzieci. We wszystkich wymienionych wyżej krajach powstały organizacje społeczne zajmujące się ochroną dzieci. Podejmowały one, między innymi, działania na rzecz zmian wzorców praktyk rodzicielskich i eliminacji stosowania kar cielesnych. Temat ten zaczął także interesować media. Ponadto, w większości krajów objętych badaniem uchwalono w ciągu ostatnich 15 lat przepisy w różnym stopniu penalizujące stosowanie kar fizycznych wobec dzieci. To wszystko sprawia, że porównanie sytuacji w państwach regionu oraz zbadanie zmian w czasie jest niezwykle ciekawym wyzwaniem naukowym.

Celem prezentowanego w artykule badania była ocena postaw wobec krzywdzenia dzieci i kar fizycznych, a także praktyk rodzicielskich w sześciu krajach uczestniczących w projekcie „Dzieciństwo bez krzywdzenia: ku lepszemu systemowi ochrony

dzieci w Europie Wschodniej”, finansowanym przez Fundację OAK². W 2010 i 2013 roku zastosowano te same narzędzia pomiaru, aby obiektywnie ocenić zmiany, jakie nastąpiły w trakcie trwania projektu, i dokonać porównań między krajami. Aby osiągnąć wspomniany wcześniej cel, postawiono następujące pytania badawcze:

1. Jakie są postawy respondentów wobec fizycznego karania dzieci przez rodziców?
2. Jakie są postawy respondentów wobec prawnego zakazu stosowania różnych form kar fizycznych?
3. Jakich kar fizycznych używają respondenci-rodzice w stosunku do swoich dzieci?

Metodologia

Badanie zostało przeprowadzone w maju i czerwcu 2013 roku przy użyciu tej samej metodologii, którą zastosowano w podobnym badaniu w roku 2010 (FDN, 2010). Za jego realizację odpowiadała agencja badawcza GfK i jej partnerzy w każdym z sześciu krajów.

Badanie przeprowadzono w sześciu krajach w reprezentatywnych próbach losowych. Dla poszczególnych populacji badane próby różniły się w zależności od lokalnych warunków. Wielkość próby wynosiła od $N=500$ do $N=1000$. We wszystkich krajach próby wyłoniono z populacji osób w wieku powyżej 15 lat (szczegółowe informacje dotyczące metodologii przedstawiono w tabeli 1). We wszystkich krajach zastosowano procedurę statystycznego ważenia próby, tak aby jej struktura odzwierciedlała strukturę społeczno-demograficzną populacji danego kraju. W 2013 roku

nieznacznie zmodyfikowano metody ważenia, aby dostosować je do zaktualizowanych danych społeczno-demograficznych dotyczących poszczególnych społeczeństw.

Badanie przeprowadzono metodą wywiadu bezpośredniego. We wszystkich krajach ankieterzy spotykali się z respondentami indywidualnie, zadawali pytania i zapisywali odpowiedzi. W Polsce, na Litwie i na Łotwie kwestionariusz wypełniano za pomocą komputera przenośnego (wspomagany komputerowo wywiad bezpośredni – CAPI), natomiast w pozostałych krajach ankieterzy posłużyli się kwestionariuszami w wersji papierowej (tradycyjny wywiad bezpośredni – PAPI). Ankiety przeprowadzono w ramach badania omnibusowego (wielotematowego). Oznacza to, że pytania dotyczące krzywdzenia dzieci zadawano między blokami pytań odnoszących się do innych zagadnień.

² W projekcie uczestniczyły następujące instytucje: Centrum Pomocy Dzieciom na Litwie (Paramos vaikams centras), Centrum Przeciwno Krzywdzeniu „Dardedze” na Łotwie (Centrs Dardedze), Instytut Działań i Praktyk Społecznych w Bułgarii (SAPI/Институт по социални дейности и практики /ИСДП/), Ukraiński Fundusz na Rzecz Dobra Dzieci (CWF, Український фонд «Благополуччя дітей») na Ukrainie, Krajowe Centrum Zapobiegania Krzywdzeniu Dzieci w Mołdawii (Centrul National de Prevenire a Abuzului Fata de Copii) oraz Fundacja Dzieci Niczyje (FDN) w Polsce, która koordynowała cały projekt oraz badanie omówione w niniejszym artykule. Więcej informacji można znaleźć na stronie internetowej: www.canee.net.

Tabela 1. Porównanie metodologii w sześciu krajach objętych badaniem

	Bułgaria	Litwa	Łotwa	Mołdawia	Polska	Ukraina
Liczebność próby (N)	500	500	500	500	1000	1000
Populacja	15+	15–74	15–59	15+	15–74	15–74
Technika zbierania danych	PAPI	CAPI	CAPI	PAPI	CAPI	PAPI
Metoda doboru próby	Metoda ustalonej ścieżki (<i>random route</i>)	Próba adresowa	Próba adresowa (adresy gospodarstw domowych)	Metoda ustalonej ścieżki	Próba imienna (baza numerów PESEL)	Metoda ustalonej ścieżki
Typ próby	Losowa	Losowa	Losowa	Losowa	Losowa	Losowa
Okres zbierania danych	1–15 czerwca 2013 r.	13–25 czerwca 2013 r.	25 maja – 15 czerwca 2013 r.	21 maja – 4 czerwca 2013 r.	6–10 czerwca 2013 r.	15–29 maja 2013 r.
Ważenie statystyczne	Tak	Tak	Tak	Tak	Tak	Tak
Zmienne wykorzystane w procedurze ważenia	Wiek, płeć, rejon	Wiek, płeć, rejon, miasto, wielkość osiedla	Wiek, płeć, rejon, miasto, wielkość osiedla, grupa etniczna	Wiek, płeć, rejon, miasto, wielkość osiedla	Wiek, płeć, rejon, miasto, wielkość osiedla, liczba osób w gospodarstwie domowym	Wiek, płeć, rejon, miasto, wielkość osiedla
Zmiany metodologiczne w porównaniu z badaniem z 2010 roku	Szersza populacja (18+ w 2010 roku)	CAPI zamiast PAPI; Drobne zmiany w metodzie doboru próby	CAPI zamiast PAPI; Drobne zmiany w metodzie doboru próby	Bez zmian	Zmiany w metodzie doboru próby (baza osób zamiast bazy gospodarstw domowych)	Bez zmian

Źródło: Opracowanie własne.

W artykule wyniki z badania w 2013 roku są porównane z wynikami badania przeprowadzonego w 2010 roku (FDN, 2010) z zastosowaniem bardzo zbliżonej metodologii (odmienności opisane są w ostatnim wierszu tabeli 1). Dodatkowo, przy analizie postaw wobec kar cielesnych wykorzystano dane pochodzące z dwóch poprzednich badań przeprowadzonych w ramach projektu „Dzieciństwo bez krzywdzenia – ku lepszemu systemowi ochrony dzieci w Europie Środkowo-Wschodniej”

w latach 2005 i 2009. Oba badania przeprowadzono w reprezentatywnych próbach losowych w siedmiu krajach (w sześciu krajach wspomnianych wcześniej oraz Macedonii). Liczebność prób w poszczególnych krajach wynosiła 500–2057 w 2005 oraz 500–1501 w 2009 roku, a wywiady przeprowadzono w ramach badań omnibusowych (FDN, 2009).

Chociaż wszystkie badania przeprowadzono z należytą starannością metodologiczną, należy pamiętać o ogólnych ograniczeniach związanych

z tego rodzaju badaniami ankietowymi, zwłaszcza jeśli dotyczą tzw. tematów drażliwych. Jesteśmy ograniczeni wyłącznie do deklaracji respondentów, które z rozmaitych powodów mogą się różnić od ich rzeczywistych opinii lub zachowań. Może to być spowodowane rozbieżnością między rzeczywistymi poglądami badanych a opiniami, które

są przez nich uznawane za pożądane i akceptowane społecznie. Aby zaradzić temu problemowi, respondentom zapewniono anonimowość i poufność, a pytania zostały sformułowane bardzo starannie, trzeba jednak pamiętać, że nie istnieją metody pozwalające na całkowite wyeliminowanie wspomnianych problemów.

Wyniki

Wyniki badania zostaną przedstawione w trzech częściach: dotyczące postaw wobec stosowania kar fizycznych, postaw wobec prawnego zakazu stosowania kar fizycznych oraz stosowania kar fizycznych przy wychowywaniu własnych dzieci. Ponieważ badanie zostało przeprowadzone dwukrotnie (ankieta z 2013 roku była replikacją badania z 2010 roku), w sześciu krajach, przy użyciu

tych samych narzędzi badawczych, zgromadzone dane pozwoliły na dokonanie porównań na dwóch wymiarach:

- Porównania w czasie między rokiem 2010 a 2013 (w niektórych wypadkach między 2005 a 2013);
- Porównania międzynarodowe – między sześcioma krajami: Bułgarią, Litwą, Łotwą, Mołdawią, Polską i Ukrainą.

Postawy wobec stosowania kar fizycznych

Pierwsze analizowane pytanie dotyczyło postaw wobec stosowania kar fizycznych. Respondenci mogli wybrać jedną z następujących możliwości:

Czy Pani/Pana zdaniem bicie dziecka „za karę” jest metodą wychowawczą, która:

- może być stosowana, jeśli rodzic uzna, że będzie to skuteczne;*
- nie powinna być stosowana, ale są sytuacje, w których jest to usprawiedliwione;*
- nigdy nie powinna być stosowana;*
- trudno powiedzieć.*

Postawy te można określić jako: a) bezwarunkową akceptację stosowania kar fizycznych; b) akceptację warunkową; c) brak akceptacji. Powyższą skalę opracowała Monika Sajkowska na potrzeby badań dotyczących kar cielesnych (por. Sajkowska, 2009a). Należy zwrócić uwagę, że nie jest to skala

dychotomiczna, dzieląca respondentów jedynie na zwolenników i przeciwników kar fizycznych. Wprowadzono także postawę pośrednią: ogólną negację przy dopuszczeniu sytuacji wyjątkowych. Taka budowa skali wynikała z empirycznych wyników badań jakościowych (por. Sajkowska, 2009b), gdzie wielu rodziców-respondentów nie potrafiło jednoznacznie się określić ani jako zwolennicy, ani jako przeciwnicy kar fizycznych. To rozwiązanie metodologiczne zostało także sprawdzone w licznych badaniach ilościowych. Zarówno w poprzednich, jak i obecnych sondażach realizowanych przez Fundację Dzieci Niczyje postawę taką wybierał znaczący odsetek respondentów. Powyższe pytanie zadano nie tylko w badaniach z 2010 i 2013 roku, ale także w dwóch poprzednich badaniach zrealizowanych w 2005 i 2009 roku (FDN, 2009), co pozwala na porównanie wyników dla sześciu krajów w czterech punktach czasowych (tabela 2).

Tabela 2. Postawy wobec stosowania kar fizycznych w sześciu krajach objętych badaniem

	2005	2009	2010	2013
Mogą być używane zawsze				
Bułgaria	7%	11%	7%	5%
Litwa	6%	5%	11%	13%
Łotwa	12%	12%	5%	2%
Mołdawia	11%	5%	16%	5%
Polska	13%	11%	16%	9%
Ukraina	13%	12%	9%	11%
Nie powinny być stosowane, ale są sytuacje, w których mogą być usprawiedliwione				
Bułgaria	38%	35%	34%	35%
Litwa	52%	56%	55%	56%
Łotwa	45%	45%	51%	44%
Mołdawia	42%	37%	52%	43%
Polska	50%	49%	47%	41%
Ukraina	44%	51%	40%	41%
Nigdy nie powinny być stosowane				
Bułgaria	47%	50%	56%	54%
Litwa	40%	38%	33%	30%
Łotwa	39%	39%	41%	51%
Mołdawia	37%	55%	31%	50%
Polska	35%	38%	34%	47%
Ukraina	40%	35%	38%	41%
Trudno powiedzieć				
Bułgaria	8%	4%	4%	6%
Litwa	1%	1%	1%	1%
Łotwa	4%	4%	2%	3%
Mołdawia	11%	4%	1%	1%
Polska	2%	2%	2%	3%
Ukraina	3%	2%	12%	7%

Źródło: Opracowanie własne.

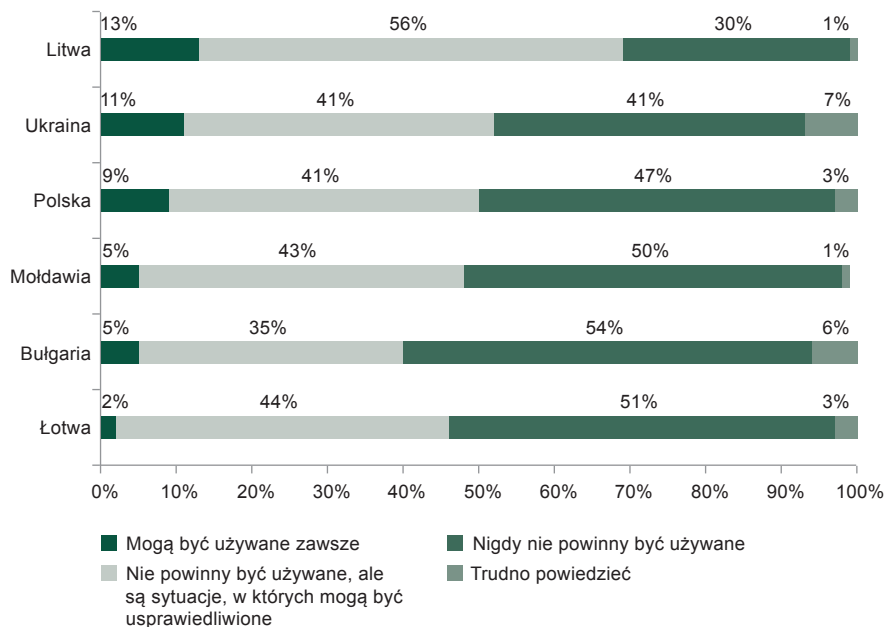
Pierwszą z postaw – bezwarunkowe przyzwolenie na stosowanie kar fizycznych przez rodziców – przejawiała mniejszość dorosłych we wszystkich krajach uczestniczących w badaniu. W 2013 roku odsetek takich osób wahał się od 2% na Łotwie do 13% na Litwie. W Mołdawii i Bułgarii odsetek zwolenników tego poglądu wynosił 5%, a w Polsce i na Ukrainie podzielała go mniej więcej jedna dziesiąta respondentów (odpowiednio 9 i 11%). Jeśli chodzi o zmiany w czasie, jedynym krajem, w którym pogląd ten stał się bardziej rozpowszechniony niż w 2005 roku i w którym odnotowano stały wzrost jego popularności, była Litwa. Z kolei na Łotwie nastąpił największy spadek rozpowszechnienia tej postawy – z 12% w 2005 do zaledwie 2% w 2013 roku. W innych krajach trendy nie były stabilne, jednak w czterech z sześciu krajów zaobserwowano spadek popularności tej postawy w ciągu ostatnich trzech lat (w latach 2010–2013). W 2013 roku we wszystkich krajach z wyjątkiem Litwy postawa ta była mniej popularna niż w roku 2005.

Druga z postaw – warunkowa akceptacja – była najbardziej rozpowszechniona na Litwie (56% w 2013 roku), a najmniej – w Bułgarii (35%). W pozostałych krajach w 2013 roku postawę tę zadeklarowało około dwóch piątych respondentów (od 41% na Ukrainie i w Polsce do 44% na

Łotwie). W większości krajów przez cały okres ujęty w porównaniach odsetek badanych wyrażających tę postawę był stosunkowo stały. Największą zmianę odnotowano w Polsce, w której poparcie dla tego poglądu spadło z 50% w 2005 do 41% w 2013 roku. Na Ukrainie i w Mołdawii w poprzednich latach zaobserwowano pewne zmiany, jednak w roku 2013 sytuacja przypominała tę z roku 2005.

Trzecia postawa – deklarowany brak akceptacji stosowania kar fizycznych – była najczęściej wybieraną opcją w czterech krajach. Tylko na Litwie warunkową akceptację zadeklarowało więcej osób niż całkowity brak akceptacji (30% w 2013 roku), a na Ukrainie te dwie postawy okazały się równie popularne (41%). W pozostałych krajach mniej więcej połowa respondentów odpowiedziała, że kary fizyczne nie powinny być stosowane w żadnych okolicznościach (od 47% w Polsce do 54% w Bułgarii). W Bułgarii poparcie dla postawy braku akceptacji wobec stosowania kar fizycznych było wysokie i stabilne przez cały analizowany okres. W innych krajach odsetek przeciwników stosowania kar fizycznych istotnie wzrósł z upływem czasu (w Mołdawii, na Łotwie i w Polsce). Na Ukrainie popularność tego poglądu pozostała na niezmiennym poziomie, a na Litwie zmniejszyła się o 10%.

Wykres 1. Postawy wobec kar fizycznych w roku 2013

Źródło: Opracowanie własne.

Podsumowując otrzymane wyniki, można zauważyć, że we wszystkich krajach uczestniczących w badaniu rozkład postaw był zbliżony (wykres 1). W każdym z krajów dwie najliczniejsze grupy to osoby, które są zdecydowanie przeciwne stosowaniu kar fizycznych oraz te, które w zasadzie są mu przeciwne, ale dopuszczają pewne wyjątki. Te dwie zbiorowości są mniej więcej tak samo liczne i razem stanowią większość społeczeństwa. Trzecia grupa to zwolennicy kar fizycznych, którzy są zdania, że rodzice mają prawo stosować je według swojego uznania. We wszystkich krajach uczestniczą-

cych w badaniu ta grupa stanowiła mniejszość, chociaż jej wielkość była różna.

Porównanie wyników czterech badań w czasie nie ujawniło wyraźnych trendów zmian, trzeba jednak pamiętać, że odstęp czasowy między badaniami był stosunkowo krótki. Na poszczególne pomiary mogły również wpłynąć chwilowe okoliczności, takie jak debata medialna na temat kar fizycznych. Mimo to, można zauważyć, że między rokiem 2005 a 2013 w pięciu z sześciu badanych krajów odsetek osób akceptujących stosowanie kar fizycznych zmniejszył się, a odsetek osób, które go nie akceptują, wzrósł.

Postawy wobec prawnego zakazu stosowania kar fizycznych

Respondentów zapytano nie tylko o osobiste postawy wobec stosowania kar fizycznych, ale także o opinie na temat prawnego zakazu stosowania takich kar wobec dzieci. Zadano im następujące

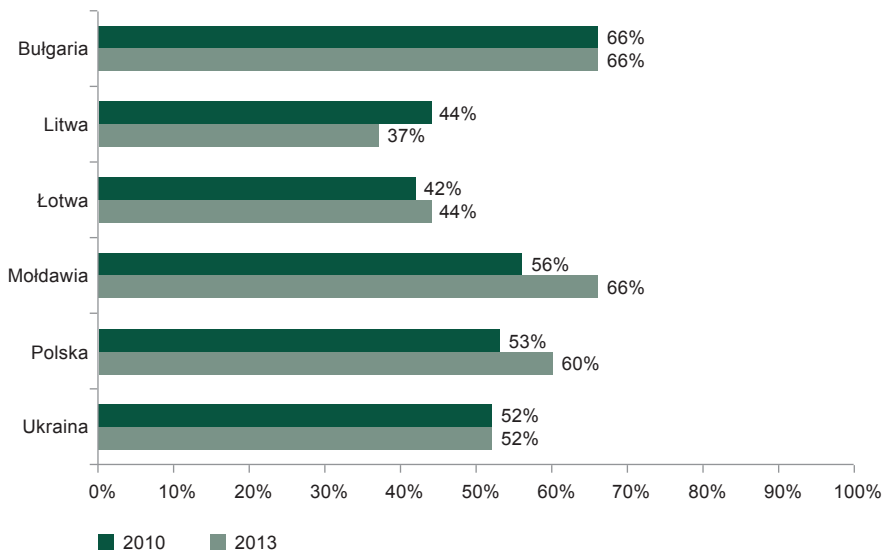
pytanie, na które mogli odpowiedzieć na pięciostopniowej skali Likerta – od „zdecydowanie tak” do „zdecydowanie nie”.

Czy Pani/Pana zdaniem stosowanie kar fizycznych przez rodziców powinno być prawnie zakazane?

Ogólnie rzecz biorąc, poparcie dla takich przepisów było dość wysokie: w 2013 roku w trzech krajach – Mołdawii, Bułgarii i Polsce – osiągnęło lub przekroczyło 60%, a na Ukrainie wynosiło 52%. Mniejsza część badanych popierała taki zakaz na Łotwie (44%) i Litwie (37%). Co ciekawe, odsetek osób popierających ogólny

zakaz prawny stosowania kar fizycznych (wykres 2) niemal we wszystkich krajach był większy niż odsetek badanych deklarujących postawę całkowitego braku akceptacji takich zachowań (tabela 2). Jedno z możliwych wyjaśnień tego faktu jest takie, że zastanawiając się nad ogólną akceptacją, badani biorą pod uwagę wszystkie możliwe formy kar cielesnych, podczas gdy w kontekście zakazu prawnego myślą o tych najbardziej surowych.

Wykres 2. Poparcie dla prawnego zakazu stosowania kar fizycznych (suma odpowiedzi „tak” i „raczej tak”)

Źródło: Opracowanie własne.

Jeśli chodzi o porównania w czasie, od 2010 roku w Polsce i Mołdawii odsetek zwolenników prawnego zakazu stosowania kar fizycznych wzrósł, w Bułgarii, na Ukrainie i Łotwie pozostał niezmienny, a na Litwie się zmniejszył.

Jak mają się te wyniki do ustawodawstwa obowiązującego w krajach, które uczestniczyły w badaniu? W czterech krajach, w których poparcie dla zakazu przekroczyło 50%, przepisy zabraniające stosowania kar fizycznych są stosunkowo nowe. Na Ukrainie i w Bułgarii wprowadzono je w życie w 2003, w Mołdawii – w 2008, a w Polsce – w 2010 roku (między dwiema edycjami omawianego

badania). Na Łotwie prawny zakaz stosowania kar fizycznych obowiązuje dłużej, od 1998 roku. Na Litwie, w której poparcie dla zakazu było najmniejsze, nie istnieje jeszcze ustawodawstwo zabraniające fizycznego karania dzieci (GIEACPC, 2013).

Respondentom zadano nie tylko ogólne pytanie dotyczące prawnego zakazu stosowania kar fizycznych. Po nim nastąpiła seria szczegółowych pytań dotyczących tego, czy prawo powinno zabraniać stosowania poszczególnych kar fizycznych. Było to ważne, ponieważ gdybyśmy znali jedynie ogólną odpowiedź, nie byłoby jasne, które zachowania powinny być, zdaniem respondentów, zabronione.

Czy Pani/Pana zdaniem następujące kary fizyczne stosowane przez rodziców wobec własnych dzieci powinny być zakazane przez prawo?

Spośród czterech kar ujętych w tym pytaniu silne bicie ręką zostało uznane za najbardziej naganny rodzaj przemocy. We wszystkich krajach większość respondentów stwierdziła, że ten rodzaj kary powinien być zabroniony (tabela 3). W 2013 roku w Mołdawii pogląd ten podzielały trzy na cztery osoby (75%); niemal tyłu samo zwolenników miał on na Litwie, w Polsce i na Łotwie. Tylko w Bułgarii i na Ukrainie poparcie dla niego było nieco mniejsze (odpowiednio 64 i 55% badanych). We wszystkich krajach poparcie dla prawa zabraniającego takich zachowań było większe niż ogólne poparcie dla zakazu stosowania kar fizycznych. Co interesujące, nawet w krajach, w których całkowite poparcie prawnego zakazu stosowania kar fizycznych było niższe, odsetek zwolenników zakazu bicia okazał się wysoki.

Natomiast może niepokoić to, że odsetek osób przekonanych, iż bicie dzieci powinno być prawnie zakazane, w ciągu ostatnich trzech lat zmniejszył się w trzech krajach (w Bułgarii, na Łotwie i Litwie). Na Ukrainie pozostał na niezmiennym (niskim) poziomie, a jedynie w Mołdawii i Polsce wzrósł.

Uderzenie dziecka w twarz było kolejną formą przemocy uwzględnioną w tym pytaniu. Takie zachowanie spotkało się ze zdecydowaną dezaprobatą w większości krajów (53–76%) z wyjątkiem Ukrainy, gdzie tylko jedna na trzy osoby (32%) opowiedziała się za prawnym zakazem bicia dzieci w twarz. Prawdopodobnie można to wyjaśnić tym, że ten rodzaj kary jest bardziej rozpowszechniony, a co za tym idzie – akceptowany, na Ukrainie niż w innych krajach (zob. część dotyczącą stosowania kar w praktyce rodzicielskiej). W pozostałych krajach poparcie dla prawnego zakazu bicia dzieci w twarz było podobne jak w wypadku silnego bicia ręką (w Polsce je nawet przewyższało i w 2013 roku osiągnęło 76%). Na Łotwie poparcie dla tego zakazu było nieco mniejsze (53%).

Zmiany poziomu poparcia dla zakazu bicia dzieci w twarz w ciągu ostatnich trzech lat były podobne

jak w wypadku silnego bicia ręką. W Bułgarii, na Łotwie i Litwie poparcie dla takiego zakazu spadło. W pozostałych trzech krajach odsetek jego zwolenników wzrósł. Największą zmianę zaobserwowano w Mołdawii, w której liczba osób popierających zakaz stosowania tego rodzaju kary niemal się podwoiła (z 40% w 2010 do 72% w 2013 roku).

Trzecim zachowaniem ujętym w tym pytaniu było bicie dziecka paskiem lub innym przedmiotem. Również ta praktyka rodzicielska miała wielu przeciwników. W czterech krajach poparcie dla prawnego zakazu stosowania tej kary było wyższe niż w wypadku bicia dzieci w twarz (w Mołdawii, na Łotwie, w Bułgarii, na Ukrainie); w pozostałych dwóch (w Polsce i na Litwie) sytuacja była odwrotna. We wszystkich badanych krajach większość respondentów wyraziła jednak poparcie dla takiego zakazu.

W trzech spośród sześciu krajów poglądy dotyczące bicia dziecka paskiem lub innym przedmiotem nie zmieniły się istotnie z upływem czasu. W Bułgarii poparcie dla zakazu stosowania takich kar spadło o 6%, podczas gdy w Mołdawii i Polsce w 2013 roku zakaz ten miał więcej zwolenników niż w roku 2010.

Ostatnim z zachowań ujętym w tym pytaniu było dawanie klapsów. Zgodnie z tym, czego można się było spodziewać, wyniki były w tym przypadku odmienne niż w wypadku trzech pozostałych rodzajów kar fizycznych. We wszystkich krajach mniejszość respondentów wyraziła poparcie prawnego zakazu karania dzieci klapsiem. W 2013 roku liczba jego zwolenników wahała się od około jednej czwartej (26% na Litwie i Ukrainie) do jednej trzeciej populacji (31% na Łotwie, 32% w Polsce i Bułgarii). Tylko w Mołdawii odsetek ten był wyższy: w 2013 roku 43% badanych zgodziło się z twierdzeniem, że dawanie klapsów powinno być prawnie zabronione. Warto zauważyć, że we wszystkich krajach poparcie zakazu karania dzieci klapsiem było mniejsze niż ogólne poparcie zakazu stosowania kar fizycznych, z czego może wynikać, że zdaniem 20–30% badanych klaps nie jest karą fizyczną.

Ponadto w wypadku klapsów trendy w ciągu ostatnich trzech lat nie były spójne we wszystkich

Tabela 3. Poparcie dla prawnego zakazu poszczególnych form kar fizycznych (suma odpowiedzi „tak” i „raczej tak”)

	2010	2013
Silne bicie ręką		
Bułgaria	73%	64%
Litwa	81%	74%
Łotwa	78%	71%
Mołdawia	65%	75%
Polska	68%	72%
Ukraina	55%	55%
Uderzenie w twarz		
Bułgaria	70%	59%
Litwa	75%	71%
Łotwa	60%	53%
Mołdawia	40%	72%
Polska	73%	76%
Ukraina	31%	32%
Bicie paskiem lub innym przedmiotem		
Bułgaria	79%	73%
Litwa	61%	60%
Łotwa	63%	62%
Mołdawia	73%	76%
Polska	68%	75%
Ukraina	50%	50%
Karcenie klappsem		
Bułgaria	38%	32%
Litwa	22%	26%
Łotwa	37%	31%
Mołdawia	23%	43%
Polska	27%	32%
Ukraina	30%	26%

Źródło: Opracowanie własne.

sześciu krajach. Poparcie dla zakazu wzrosło na Litwie, w Polsce i – w największym stopniu – Mołdawii, podczas gdy w Bułgarii, na Łotwie i Ukrainie odnotowano spadek popularności poglądu, że karanie dzieci klapssem powinno być prawnie zabronione.

Reasumując, we wszystkich krajach odnotowano wysoki poziom ogólnego poparcia prawnego zakazu stosowania kar fizycznych, mimo że odsetek jego zwolenników był różny w poszczególnych społeczeństwach. W czterech z sześciu badanych państw przekroczył on 50%.

Zapytani o to, czy prawo powinno zabraniać określonych form przemocy wobec dzieci,

Praktyka stosowania kar fizycznych

Kolejny, niezwykle ważny, blok pytań w badaniu dotyczył rzeczywistych zachowań rodziców wobec dzieci. Zapytaliśmy o stosowanie różnego rodzaju kar fizycznych, a także o to, czy zdarzyło im się to tylko raz, czy też wiele razy. Te pytania zadano wyłącznie respondentom, którzy zadeklarowali, że są rodzicami (odpowiedzieli twierdząco na pytanie: „Czy ma Pan/Pani dzieci?”). Odsetek rodziców w badanej próbach wynosił 64–70% w 2010 roku i 61–72% w 2013 roku.

Respondentom zadano następujące pytanie, po którym wymieniono różne formy karania dzieci. Badani mogli wybrać jedną spośród pięciu odpowiedzi: „nigdy”, „raz”, „kilka razy”, „wiele razy”

badani wyrażali zróżnicowane opinie. Podczas gdy takie zachowania, jak bicie paskiem lub innym przedmiotem, silne bicie ręką, czy uderzenie dziecka w twarz, powinny być prawnie zakazane zdaniem zdecydowanej większości respondentów w przeważającej części krajów, karanie klapssem jest postrzegane jako mniej naganne. Tylko w jednym kraju poparcie dla prawnego zakazu dawania klapsów przekroczyło 40%. Można z tego wnioskować, że w większości państw istnieje spora grupa osób, które popierają prawny zakaz używania poważnych form przemocy wobec dzieci, ale są przeciwnie zakazowi dawania klapsów.

oraz „nie pamiętam”; mogli też odmówić udzielenia odpowiedzi.

Czy w wychowaniu swojego/ich dziecka/ci zdarzyło się Panu/Pani stosować takie kary, jak...

Należy zaznaczyć, że to pytanie dotyczyło całego życia badanych, co oznacza, że teoretycznie nie powinno być istotnych różnic między wynikami otrzymanymi w 2010 i 2013 roku. Tymczasem w niektórych wypadkach zaobserwowano takie zmiany. Przyczyn tego faktu można upatrywać w zmianie świadomości społecznej bądź w niedawnych zmianach praktyk wychowawczych, które mogły wpłynąć na odpowiedzi badanych.

Tabela 4. Stosowanie przez rodziców różnych rodzajów kar fizycznych

	2010		2013	
	Raz	Więcej niż raz	Raz	Więcej niż raz
Uderzenie w twarz				
Bułgaria	10%	13%	8%	13%
Litwa	6%	6%	4%	6%
Łotwa	8%	7%	5%	4%
Mołdawia	9%	37%	5%	14%
Polska	3%	2%	2%	2%
Ukraina	10%	22%	10%	19%
Bicie paskiem lub innym przedmiotem				
Bułgaria	1%	0%	1%	1%
Litwa	15%	23%	13%	21%
Łotwa	9%	18%	7%	12%
Mołdawia	8%	18%	5%	14%
Polska	6%	10%	3%	8%
Ukraina	12%	14%	11%	18%
Silne bicie ręką				
Bułgaria	14%	28%	15%	28%
Litwa	14%	35%	12%	41%
Łotwa	8%	19%	5%	14%
Mołdawia	2%	59%	8%	21%
Polska	7%	30%	5%	19%
Ukraina	8%	11%	9%	11%
Karcenie kłapsem				
Bułgaria	11%	50%	16%	46%
Litwa	16%	49%	9%	55%
Łotwa	10%	34%	7%	32%
Mołdawia	4%	72%	9%	64%
Polska	5%	67%	6%	59%
Ukraina	10%	52%	10%	62%

Źródło: Opracowanie własne.

W większości krajów najrzadziej stosowaną formą kary było uderzenie dziecka w twarz (tabela 4). Zaobserwowano jednak różnice między krajami. Podczas gdy w Polsce tylko 4% rodziców zadeklarowało, że zdarzyło im się użyć tej metody, w krajach bałtyckich odsetek ten wyniósł 10%, w Mołdawii i Bułgarii – ponad 20%, a na Ukrainie – prawie 30%. Przyczyn tych różnic można upatrywać w zmienności kulturowej i w przekonaniach dotyczących „tradycyjnych” kar fizycznych.

W porównaniu z rokiem 2010 we wszystkich krajach odnotowano pozytywną zmianę deklarowanych zachowań. Szczególnie widoczne było to w Mołdawii, gdzie w 2010 roku niemal połowa (46%) rodziców przyznała, że zdarzyło im się zastosować ten rodzaj kary. W 2013 roku odsetek ten spadł o ponad połowę, do 19%. Istotny spadek odnotowano również na Łotwie, w pozostałych krajach odsetek ten zmniejszył się o 1–3%.

Kolejną karą związaną z użyciem przemocy, o którą zapytano uczestników badania, było bicie dzieci pasem lub innym przedmiotem. Również w tym wypadku zaobserwowano różnice między poszczególnymi krajami. Na Litwie ponad jedna trzecia rodziców (34%) przyznała, że zdarzyło im się ukarać w ten sposób dziecko, podczas gdy w Bułgarii odsetek takich osób był znikomy (2%). Podczas gdy na Litwie, Łotwie i w Polsce ta forma kary była stosowana częściej niż uderzenie w twarz, w Bułgarii sytuacja była odwrotna, a w Mołdawii i na Ukrainie obie formy występowały równie często (wykres 3). I w tym wypadku wyjaśnienia można szukać w różnicach kulturowych i odmiennych tradycjach dotyczących wychowywania dzieci.

Jeśli chodzi o zmiany w ciągu ostatnich trzech lat, to podobnie jak wypadku bicia w twarz, w większości krajów odnotowano spadek. Tylko na Ukrainie w 2013 roku rodzice deklarowali, że stosują bicie paskiem lub innym przedmiotem – jako formę kary – częściej niż w roku 2010.

Kolejną formą kary fizycznej było silne bicie ręką. W większości krajów częstość występowania tego zachowania była większa niż w dwóch poprzednich wypadkach. Nawet w kraju, w którym w 2013 roku najmniejszy odsetek rodziców

przyznał się do stosowania tej praktyki (na Łotwie), było to 19% procent – prawie jedna piąta rodziców. Na Litwie ponad połowa rodziców (53%) przyznała, że przynajmniej raz uderzyła w ten sposób swoje dziecko. Co interesujące, stosunkowo mały odsetek (20%) odnotowano na Ukrainie, w której silne bicie ręką było stosowane rzadziej niż bicie paskiem (lub innym przedmiotem) czy bicie dziecka w twarz.

Trendy zaobserwowane podczas ostatnich trzech lat nie były spójne. Na Łotwie, w Polsce i Mołdawii odsetek rodziców deklarujących stosowanie tej kary istotnie się zmniejszył. W trzech pozostałych krajach (w Bułgarii, na Litwie i Ukrainie) odnotowano niewielki wzrost.

Dawanie klapsów było ostatnią formą karania z użyciem przemocy fizycznej ujętą w kwestionariuszu. Była to forma najczęściej stosowana przez rodziców. W 2013 roku we wszystkich krajach poza Łotwą do jej stosowania przyznało się ponad 60% rodziców. Zdecydowana większość tych rodziców ukarała swoje dzieci klapsami więcej niż raz. Największy odsetek odnotowano w Mołdawii (73%), a najmniejszy – na Łotwie (39%), co wyróżniało tę ostatnią wśród porównywanych krajów.

W 2013 roku w Bułgarii i na Ukrainie do karania dzieci klapsami przyznało się więcej rodziców niż w roku 2010. W pozostałych czterech krajach odnotowano spadek, mimo że zmiany w obu kierunkach były niewielkie. Największą zmianę pozytywną odnotowano w Polsce (o 7 punktów procentowych), a negatywną – na Ukrainie (o 10 punktów procentowych).

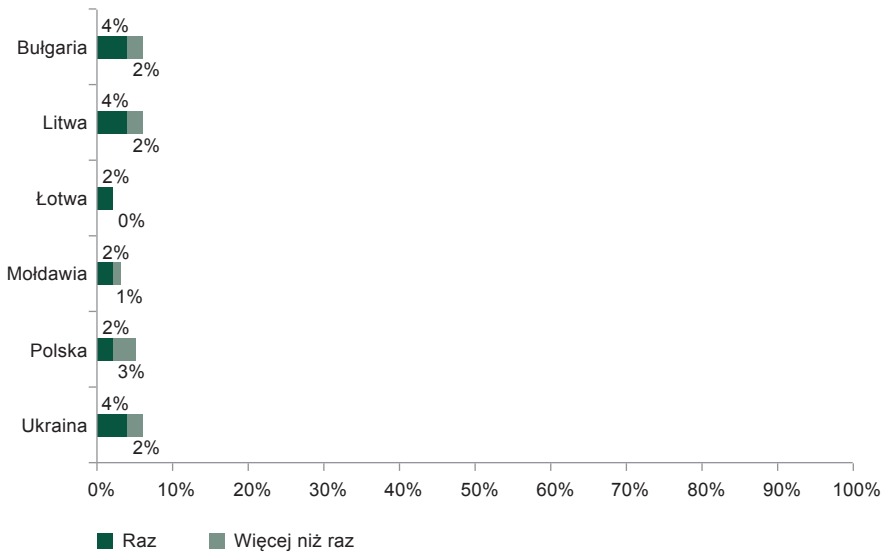
Takie pojęcia, jak „silne bicie” czy „dawanie klapsów” mogą być rozumiane inaczej przez poszczególnych respondentów, a co za tym idzie – badani mogą je odnosić do przypadków, w których dzieci doznają niewielkich lub poważnych obrażeń. Aby ocenić skalę poważnego krzywdzenia fizycznego (maltretowania) dzieci, zapytaliśmy o sytuacje, w których bicie pozostawiło ślady na ciele dziecka. I w tym wypadku respondenci mogli wybrać jedną z następujących możliwości: „nigdy”, „raz”, „kilka razy”, „wiele razy” lub „nie pamiętam”, bądź też odmówić udzielenia odpowiedzi.

Czy kiedykolwiek zdarzyło się, że uderzył(a) Pan(i) swoje dziecko tak, że powstały ślady (sińce, zadrapania) na ciele?

Odsetek rodziców, którzy odpowiedzieli na to pytanie twierdząco, był niewielki, należy więc zaznaczyć, że porównania mogą być nieprecyzyjne

ze względu na ograniczenia statystyczne. Od 2 do 4% rodziców przyznało, że raz w życiu zdarzyło im się dotkliwie pobić swoje dzieci. Od 1 do 3% rodziców zadeklarowało, że zdarzyło się to wiele razy (wykres 3). Na Łotwie żaden z respondentów nie udzielił takiej odpowiedzi.

Wykres 3. Rodzice bijący dziecko, tak że pozostawiło to ślady (2013 r.)

Źródło: Opracowanie własne.

Podsumowując te dane, można powiedzieć, że w większości badanych krajów dawanie klapsów było najczęściej stosowaną formą kary fizycznej. Surowe kary fizyczne (bicie przedmiotem, silne bicie ręką, uderzenie w twarz) były stosowane dużo rzadziej, chociaż proporcje różniły się w poszczególnych krajach. W części państw niektóre

ciężkie kary były stosowane przez niepokojąco dużą część rodziców. Z drugiej strony zaobserwowano pozytywne zmiany – np. w ciągu ostatnich trzech lat we wszystkich krajach uczestniczących w badaniu odnotowano spadek liczby osób deklarujących takie zachowania, jak bicie w twarz czy bicie przedmiotem.

Podsumowanie i omówienie

W artykule porównano otrzymane dane na temat kar fizycznych w dwóch wymiarach: czasowym i międzynarodowym. Na zakończenie warto podsumować ustalenia poczynione w poszczególnych krajach, aby uzyskać całościowy obraz sytuacji. Nie jest to proste, ponieważ badanie wykazało znaczne zróżnicowanie w poszczególnych krajach, choć jednocześnie istniały pewne wspólne cechy.

Z całą pewnością wspólną charakterystyką jest to, że we wszystkich sześciu krajach tylko mniejszość respondentów wyraziła bezwarunkową akceptację kar fizycznych (pogląd, że ta metoda może być stosowana, jeśli rodzic uzna, że będzie to skuteczne). Odsetek takich osób różnił się jednak w zależności od kraju i w 2013 roku wahał się od 2% na Łotwie do 13% na Litwie. Zarówno pogląd, że stosowanie kar fizycznych jest usprawiedliwione w pewnych sytuacjach, jak i pogląd, że nigdy nie powinno się stosować kar fizycznych były popularniejsze. Całkowity brak akceptacji kar fizycznych okazał się najbardziej popularną postawą w czterech z sześciu krajów. Dodatkowo, od 2005 roku w większości krajów poziom akceptacji stosowania kar fizycznych jako metody wychowawczej istotnie się obniżył.

Poparcie prawnego zakazu stosowania kar fizycznych było jeszcze bardziej zróżnicowane, ponieważ w różnych krajach wyrażało je 37–66% respondentów. Jeśli chodzi o prawny zakaz dotyczący konkretnych zachowań wobec dzieci, w większości krajów przeważającą część respondentów popiera zakaz bicia dziecka w twarz, bicia paskiem lub innym przedmiotem oraz silnego bicia ręką. W wypadku tych form karania fizycznego poparcie prawnego zakazu na ogół przekraczało 70%. We wszystkich krajach mniejsze było natomiast poparcie prawnego zakazu klapsów. W większości krajów ogólne poparcie prawnego zakazu stosowania kar fizycznych wzrosło od 2010 roku lub pozostało na niezmiennym poziomie.

Jeśli jednak chodzi o zakaz dotyczący konkretnych zachowań, trendy były zróżnicowane.

Praktyki rodzicielskie związane ze stosowaniem przemocy fizycznej, takie jak bicie dziecka w twarz, bicie paskiem lub silne bicie ręką, występowały na różną skalę w poszczególnych krajach uczestniczących w badaniu, jednak w wielu wypadkach ponad 20% rodziców przyznawało, że użyło którejs z nich przynajmniej raz. Od 2 do 6% rodziców przyznało, że zdarzyło im się uderzyć swoje dziecko tak, iż powstały ślady (zadrapania, sińce) na ciele, przy czym w większości krajów skala stosowania tak ciężkich form karania fizycznego zmniejszyła się od 2010 roku.

W przeciwieństwie do najbardziej drastycznych kar fizycznych, dawanie klapsów było dużo powszechniejsze. W niemal wszystkich krajach ponad 60% rodziców przyznało, że zdarzyło im się przynajmniej raz zastosować tę formę karania fizycznego. Jednocześnie w czterech z sześciu krajów częstość karania dzieci klapsami zmniejszyła się w porównaniu z rokiem 2010.

Jak wspomniano powyżej, mimo ogólnych zbieżności, badanie pokazało raczej różnice występujące między poszczególnymi krajami. Dlatego zasadne jest podsumowanie i omówienie wyników dla poszczególnych krajów³.

W Bułgarii deklarowane praktyki stosowania kar cielesnych były stosunkowo częste – zwłaszcza w wypadku silnego bicia ręką. Jednocześnie w tym kraju odnotowano najwyższy poziom braku akceptacji kar fizycznych (stały w ciągu ostatnich ośmiu lat) i wysoki poziom poparcia prawnego zakazu stosowania różnych form karania fizycznego. Można przypuszczać, że społeczeństwo bułgarskie jest spolaryzowane – pewna grupa rodziców często sięga po kary fizyczne, inna (większa) grupa jest przeciwna ich stosowaniu. Taka diagnozę potwierdzają częściowo także wyniki badań bułgarskich (NNC, 2013).

Na Litwie w ciągu ostatnich ośmiu lat odnotowano spadek popularności postawy braku

³ W interpretacji wyników dla poszczególnych państw pomagali przedstawiciele lokalnych organizacji pozarządowych zajmujących się problemem krzywdzenia dzieci wymienionych w przypisie 1.

akceptacji wobec stosowania kar fizycznych, a odsetek osób, które dopuszczają takie kary, wzrósł do najwyższego poziomu spośród wszystkich sześciu krajów. Ponadto od 2010 roku poparcie prawnego zakazu stosowania kar fizycznych spadło i dzisiaj jest niższe niż w pozostałych krajach. Na Litwie odnotowano stosunkowo duży odsetek rodziców stosujących surowe kary – w 2013 roku było tam najwięcej rodziców, którzy przyznali, że bili dzieci paskiem lub innym przedmiotem, bądź stosowali silne bicie ręką. W ostatnich latach sytuacja na Litwie uległa więc pogorszeniu. Według litewskich ekspertów przyczyną może być niekorzystne nastawienie opinii publicznej, gdzie wyrażane są opinie, że tylko skuteczniejsze dyscyplinowanie doprowadzi do prawidłowego wychowania dzieci i młodzieży. Mimo starań nie udało się też uchwalić w parlamencie przepisów zakazujących stosowania kar fizycznych.

W odróżnieniu od swojego sąsiada, Łotwę cechowała największa pozytywna zmiana w zakresie postaw względem stosowania kar fizycznych. W okresie ośmiu lat odsetek osób, które dopuszczają ich stosowanie, spadł do zaledwie 2%. Podobne trendy uwidoczniły się w odniesieniu do rzeczywistego stosowania kar fizycznych. Od 2010 roku odnotowano spadek częstości występowania niemal wszystkich form karania fizycznego, a spośród sześciu badanych krajów Łotwa jest tym, w którym najmniejsza część rodziców przyznała, że zdarzyło się im ukarać dziecko kłapsem. Reasumując, na Łotwie dokonał się największy postęp w dziedzinie zapobiegania krzywdzeniu dzieci.

Sytuacja w Mołdawii jest interesująca. W 2010 roku kraj ten odznaczał się najwyższym poziomem wielu negatywnych praktyk wychowawczych. Tymczasem badanie przeprowadzone w 2013 roku wykazało radykalny spadek wielu spośród tych statystyk. Na przykład częstość występowania takich zachowań, jak silne bicie ręką albo bicie w twarz, w porównaniu z rokiem 2010 spadła o ponad 50%. Ponadto w ostatnich latach wzrosło poparcie dla prawnego zakazu stosowania

różnych form karania fizycznego. Jeśli pomiary te są rzetelne, to mogą oznaczać, że w ostatnich latach w Mołdawii nastąpiły istotne zmiany, zwłaszcza w zakresie postaw wobec problemu krzywdzenia dzieci. Według lokalnych działaczy te pozytywne tendencje częściowo mogły być efektem dużych kampanii społecznych, które corocznie przeprowadzano w omawianym okresie, i które miały także duży oddźwięk medialny.

W Polsce, zarówno w wypadku silnego bicia ręką, jak i bicia paskiem, w ciągu ostatnich trzech lat nastąpił spadek częstości występowania niepożądanych praktyk rodzicielskich, a problem bicia dzieci w twarz w zasadzie nie istnieje. Częstość stosowania klapsów również zmalała, choć nadal utrzymuje się na stosunkowo wysokim poziomie. W ostatnich latach odnotowano także pozytywną zmianę postaw wobec stosowania kar fizycznych. Reasumując, można powiedzieć, że w Polsce dokonuje się powolny, lecz stabilny postęp w dziedzinie zapobiegania krzywdzeniu dzieci. Także i w naszym kraju można to wiązać z kampaniami społecznymi i przekazem medialnym, jak również z efektem wprowadzenia w 2010 roku prawnego zakazu stosowania kar fizycznych⁴.

Sytuacja na Ukrainie pod wieloma względami nie zmieniła się od 2010 roku. Postawy wobec kar fizycznych nie uległy istotnej zmianie, a poziom akceptacji stosowania takich kar nie jest na tle innych państw ani wysoki, ani niski. Natomiast niepokojący wydaje się stosunkowo niski poziom poparcia prawnego zakazu stosowania takich praktyk rodzicielskich, jak uderzenie dziecka w twarz czy bicie paskiem. Do takich zachowań przyznaje się także stosunkowo duża część ukraińskich rodziców. Powodem niewielkich zmian na przestrzeni ostatnich lat, może być według ekspertów to, że stosunkowo nieliczne działania skierowane przeciwko karom fizycznym mają ograniczone oddziaływanie w kraju o dużej powierzchni i populacji. Ponadto istniejące przepisy prawne dotyczące kar cielesnych nie są odpowiednio egzekwowane.

⁴ Analizę sytuacji w Polsce przedstawiono w osobnym artykule w tym numerze kwartalnika: Katarzyna Makaruk, *Postawy Polaków wobec kar fizycznych i ich stosowanie w praktyce rodzicielskiej*.

Jak wyjaśnić te – nieraz znaczące – różnice pomiędzy poszczególnymi krajami, które jak zaznaczono we wstępie nie są od siebie bardzo odległe geograficznie, historycznie i kulturowo? Wskazanie przyczyn różnic nie jest zadaniem łatwym i z pewnością należałoby wziąć pod uwagę wiele czynników.

Znamienny jest chociażby przykład Litwy i Łotwy – krajów zbliżonych do siebie kulturowo, etnicznie i językowo, a także pod względem wielkości powierzchni i zaludnienia. Obydwa państwa były włączone do ZSRR w 1940 r., odzyskały niepodległość na początku lat 90. XX wieku i weszły do Unii Europejskiej w 2004 roku. Tymczasem, jak widzieliśmy, postawy względem stosowania kar fizycznych i praktyki wychowawcze, a także kierunki zmian są w obydwu krajach bardzo różne.

Za proste wytłumaczenie nie może posłużyć poziom zamożności danych społeczeństw. Najnowszy międzynarodowy raport dotyczący

ubóstwa dzieci (UNICEF, 2012) dostarcza danych dotyczących czterech z sześciu porównywanych w artykule krajów. Więcej rodzin z dziećmi jest dotkniętych ubóstwem na Łotwie niż Litwie, mimo to ten ostatni kraj wypada w porównaniu stosowania kar fizycznych znacznie gorzej. Warto dodać, że spośród badanych sześciu krajów, PKB w przeliczeniu na mieszkańca był na Litwie najwyższy, a w Mołdawii – która w omawianym badaniu wypadła bardzo dobrze – zdecydowanie najniższy.

Inną hipotezę, jaką można by postawić jest związek prawnego zakazu stosowania kar cielesnych z poziomem ich stosowania i ogólną akceptacją dla tego rodzaju praktyk. Związek taki został potwierdzony w badaniach porównawczych prowadzonych w Europie Zachodniej (Bussmann i Schroth, 2009), a szczególnie w Szwecji – kraju, który wprowadził takie regulacje jako pierwszy na świecie (Durrant, 2003).

Tabela 5. Prawne zakazy kar fizycznych w krajach objętych badaniem

Kraj	Prawny zakaz kar fizycznych	Rok wprowadzenia zakazu
Bułgaria	Ustawowy zakaz stosowania kar naruszających godność dziecka. Rozporządzenie zakazujące stosowania przemocy jako metody wychowawczej	2000 – ustawa 2003 – rozporządzenie
Litwa	Brak prawnego zakazu stosowania kar fizycznych	–
Łotwa	Ustawowy zakaz stosowania kar fizycznych wobec dziecka	1998
Mołdawia	Nowelizacja Kodeksu Rodzinnego wprowadzająca zakaz stosowania kar fizycznych wobec dziecka	2008
Polska	Nowelizacja Kodeksu Rodzinnego wprowadzająca zakaz stosowania kar fizycznych wobec dziecka	2010
Ukraina	Ustawowy zakaz stosowania kar fizycznych wobec dziecka	2004

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Zygmont-Hernandez, 2009 oraz GIEACPC, 2013.

W tabeli 5 zestawiono regulacje prawne dotyczące zakazu stosowania kar fizycznych w omawianych sześciu państwach. Można zauważyć pewne zależności, które zdawałaby się wspierać tezę o pozytywnym wpływie takich przepisów. Jak widać, Łotwa – gdzie pod kątem braku akceptacji kar fizycznych sytuacja jest najlepsza – wprowadziła

takie regulacje najwcześniej, podczas gdy Litwa, plasująca się na przeciwnym biegunie, jeśli chodzi o postawy, jako jedyny kraj w ogóle nie wprowadziła takich przepisów. Kwestia prawnego zakazu stosowania kar cielesnych jest zresztą dość ściśle związana z ogólnym nastawieniem opinii publicznej i władz państwowych, co widać na

przykładzie Litwy, gdzie mimo kilkakrotnych prób podejmowanych w ostatnich latach nie udało się uchwalić stosownych regulacji.

Ciekawy jest przypadek Mołdawii i Polski, gdzie przepisy zabraniające karzenia z użyciem przemocy weszły w życie w roku pierwszego badania (2010) bądź niewiele wcześniej (2008). Trudno wyrokować, na ile był to efekt ich oddziaływania, faktem jest jednak, że w tych dwóch krajach odnotowano w latach 2010–2013 największe, obok Łotwy, pozytywne zmiany postaw oraz największy spadek stosowania kar fizycznych w niektórych obszarach, takich jak np. silne bicie ręką. W tych krajach najbardziej zwiększyło się też poparcie społeczne prawnego zakazu stosowania kar fizycznych.

Zapewne, korzystając z ograniczonego materiału empirycznego nie jesteśmy w stanie jednoznacznie stwierdzić, skąd biorą się omawiane różnice między krajami. Ważnym ustaleniem jest już jednak to, że takie różnice istnieją i nie są wcale znikome. Widać, że zmiany w świadomości i zachowaniach nie zachodzą identycznie i jednokierunkowo. W niektórych krajach akceptacja kar cielesnych zwiększa się, podczas gdy w innych maleje. Wpływ na to mogą mieć przepisy prawne, stopień ich egzekwowania, czy akcje na rzecz zwiększania rodzicielskiej świadomości. Jest to ważny wniosek dla wszystkich, którym zależy na pozytywnym kształtowaniu społecznej świadomości i społecznych norm dotyczących poszanowania dzieci i ich praw.

Bibliografia

- Bussmann, K.D., Schroth, A. (2009). *The Effect of Banning Corporal Punishment in Europe: A Five-Nation Comparison*. Halle-Wittenberg: Martin-Luther-Universität.
- Durrant, J.E. (2003). Ocena skuteczności zakazu stosowania kar cielesnych w Szwecji, *Dziecko krzywdzone. Teoria, badania, praktyka*, 2 (2), 88–103.
- Fluderska, G., Sajkowska, M. (2003). Kary fizyczne w dzieciństwie – retrospekcje dorosłych Polaków. *Dziecko Krzywdzone. Teoria, badania, praktyka*, 2 (2), 72–87.
- FDN (2009). *The Problem of Child Abuse: Attitudes and Experiences in Seven Countries of Central and Eastern Europe. Comparative report 2005-2009*, Fundacja Dzieci Niczyje. Pobrano z: <http://www.canee.net/files/comparative%20report%202009.pdf>.
- FDN (2010). *Comparative Report of the Problem Of Child Abuse*, Fundacja Dzieci Niczyje. Pobrano z: http://www.canee.net/files/comparative_report_2010_eng.pdf.
- GIEACPC (2013). *Progress towards prohibiting all corporal punishment in Europe and Central Asia*, Global Initiative to End All Corporal Punishment of Children. Pobrano z: <http://www.endcorporalpunishment.org/pages/pdfs/charts/Chart-Europe-CentralAsia.pdf>.
- Halemba, K., Izdebska, A. (2009). Kary fizyczne w wychowaniu dzieci – uwarunkowania i konsekwencje. *Dziecko Krzywdzone. Teoria, badania, praktyka*, 8 (3), 6–31.
- Lewandowska, K., Rożen, M. (2011). Przemoc wobec dzieci. *Dziecko Krzywdzone. Teoria, badania, praktyka*, 10 (3), 127–145.
- NNC (2013). *Attitudes of Parents and Young People toward Three Children's Rights*. National Network for Children Bulgaria.
- Pinheiro, P.S. (2006). *World Report on Violence against Children*, Geneva: United Nations.
- Rada Europy (2005). *Eliminating Corporal Punishment: a Human Rights Imperative for Europe's Children*, Council of Europe.
- Sajkowska, M. (2009a). *Bicie Dzieci. Postawy i doświadczenia dorosłych Polaków. Raport z badań*, Warszawa: Fundacja Dzieci Niczyje.

- Sajkowska, M. (2009b). Myślałam, że mi serce pęknie – refleksje rodziców stosujących kary fizyczne wobec dzieci. *Dziecko Krzywdzone. Teoria, badania, praktyka*, 8 (3), 103–108.
- UNICEF (2012). *Ubóstwo Dzieci. Najnowsze dane dotyczące ubóstwa dzieci w krajach rozwiniętych*. Innocenti Research Center - Report Card nr 10.
- Wójcik, S. (2012). Przemoc fizyczna wobec dzieci. *Dziecko Krzywdzone. Teoria, badania, praktyka*, 2 (39) 2012, 7–28.
- Wójcik, S. (2013). Przemoc w rodzinie, zaniedbanie, wiktylizacja pośrednia. Wyniki Ogólnopolskiej diagnozy problemu przemocy wobec dzieci. *Dziecko krzywdzone. Teoria, badania, praktyka*, 12 (3) 2013, 40–62.
- Zygmunt-Hernandez, K. (2009). Międzynarodowe regulacje dotyczące stosowania kar fizycznych wobec dzieci. *Dziecko Krzywdzone. Teoria, badania, praktyka*, 8 (3), 40–60.

Attitudes toward Corporal Punishment and Parental Practice in six Countries of Central and Eastern Europe. The Results of International Study „The Problem of Child Abuse”

The article presents the results of an international comparative study on attitudes towards physical punishment and their application. It was conducted in six countries of Central and Eastern Europe: Poland, Lithuania, Latvia, Ukraine, Moldova and Bulgaria on representative, random samples of adults in May and June 2013. It was a repetition of the 2010 study, where the same research tools and methodology were used. Consequently, the article presents the results of the international comparison, as well as changes that occurred over time. Results relate to three main topics: social attitudes to corporal punishment, attitudes towards the legal ban of corporal punishment and actual use of this up-bringing method by the respondents (questions applied only to the parents).

KEYWORDS:

CORPORAL PUNISHMENT, CHILD-REARING, PHYSICAL VIOLENCE, DOMESTIC VIOLENCE, LEGAL BAN OF CORPORAL PUNISHMENT

CYTOWANIE:

Wójcik, S. (2013). Postawy wobec kar fizycznych i ich stosowanie w sześciu krajach Europy Środkowo-Wschodniej. Wyniki międzynarodowego badania „The Problem of Child Abuse”. *Dziecko krzywdzone. Teoria, badania, praktyka*, 12(4), 7–26.

Artykuł jest dostępny na licencji Creative Commons Uznanie autorstwa-Użycie niekomercyjne Bez utworów zależnych 3.0 Polska.